

Pavel Jozef Šafárik a Konstantin Dmitrijevič Ušinskij

Doc. dr. ADOLF VINŠÁLEK,
Pedagogická fakulta Plzeň

Významný vědec slavista Pavel Jozef Šafárik (1795—1861) se ve své době proslavil nejen u nás, ale i zahraničím. Jeho slávu šířily zejména Dějiny slovanské řeči a literatury podle všech nářečí, Slovanské starožitnosti a Slovanský národopis.

Slovanské starožitnosti byly přeloženy do mnohých jazyků, mimo jiné také do ruštiny. Překlad z češtiny do ruštiny provedl I. Boďanskij pod vedením Michala Petroviče Pogodina,¹⁾ přítele P. J. Šafárika. Překlad vyšel v Moskvě r. 1837 pod názvem Slavjanskije drevnosti a vydala jej moskevská univerzita.

Slovanské starožitnosti měly odezvu u tehdejšího ruského vědeckého světa, nezůstaly bez povšimnutí historiků, etnografů, jazykovědců.

V letech 1840—1844 studoval na moskevské univerzitě také Konstantin Dmitrijevič Ušinskij (1823—1870). Jeho vlivnými učiteli byli P. G. Redkin a T. N. Granovskij. Redkin přednášel státní právo, Granovskij obecné dějiny. Dějiny Ruska ve druhém ročníku Ušinskému přednášel M. P. Pogodin.

Je velmi pravděpodobné, že M. P. Pogodin přednášel o Slovanských starožitnostech studentům moskevské univerzity, že právě on to byl, který seznámil Ušinského s pracemi P. J. Šafárika. Jsme toho názoru, že se Ušinskij se jménem Šafárik seznámil již za univerzitních studií, neboť jak jinak si vysvětlit, že ho již během své profesorské činnosti v Jaroslavi cituje.

Po absolvování moskevské univerzity byl K. D. Ušinskij ustanoven zástupcem profesora Demidovského lycea v Jaroslavi od 2. srpna 1846. Byl určen na katedru zákonů a nařízení, finanční správy a encyklopedie zákonodárství. Profesorské činnosti se ujal velmi aktivně. Vypracoval nejen

¹⁾ M. P. Pogodin (1800—1875), dějepisec, archeolog, žurnalista, od r. 1835 do r. 1844 přednášel na moskevské univerzitě dějiny Ruska, od r. 1835 navázal úzké přátelství s P. J. Šafárikem. Pogodin spolu s S. P. Ševyrjovem, rovněž učitelem K. D. Ušinského (Ušinského učil teorii slovesnosti), od r. 1841 vydával časopis »Moskvitjanin«, ovšem časopis velmi konzervativní.

známou studii O kamerálním vzdělání, která byla otištěna moskevskou univerzitou v r. 1848, ale velmi poctivě se také připravoval na přednášky. Bohužel se nám všechny přednášky, které Ušinskij přednesl studentům Demidovského lycea v Jaroslavi, nedochovaly.

A. N. Ostrogorskij otiiskl r. 1908 čtyři přednášky Ušinského v knize »Sobrannyje neizvedannyje sočiněnija K. D. Ušinskogo«, které získal od rodiny Ušinských, pravděpodobně od jeho manželky. Přednášky jsou také otištěny v I. díle »Sočiněnija K. D. Ušinskogo«, Moskva—Leningrad 1948, s. 51—120.

V první přednášce si Ušinskij kladl za cíl metodologicky zpracovat a vysvětlit, jaké místo zaujímají kamerální vědy v rámci obecného systému poznatků a jaké místo zaujímají v kamerálních vědách předměty, kterým Ušinskij vyučoval. Ve druhé, třetí a čtvrté dochované přednášce se Ušinskij pokusil vysvětlit, z čeho se tvoří vnitřní organismus ruského státu. Ušinskij se zde opírá o filozofickou koncepci německého geografa Karla Rittera.²⁾ Snaží se dokázat, že všechny jevy v životě národa, celá jeho historie a vnitřní řád lze spatřovat v charakteru té krajiny, ve které se rozvíjí jeho činnost. Je toho názoru, že Rusko nejen svým geografickým postavením, ale i původem svých kmenů tvoří pás mezi Evropou a Asií. Slované — nejdůležitější z jejich kmenů — patří Evropě. Východ a jih je naplněn ještě nyní zbytky předků Střední Asie« (viz Sočiněnija, Moskva—Leningrad 1948, I. díl, s. 106) a dále dodává: »V geografii Ruska jsme prozkoumali tři původní krajiny, tři prvobytné typy — maloruskou rovinu, lesnaté bažiny a konečně step. Tyto tři krajiny, z jejichž struktury se tvoří celý povrch současného Ruska, se odrážejí v představitelích tří prvobytných lidských typů, z nichž se utvořil profil ruského národa, a to: typ slovanský, čudský a středně asijský« (tamtéž, s. 107).

Z otištěných přednášek je zřejmé, že jich Ušinskij napsal daleko více. Tak např. v úvodu ke čtvrté lekci Ušinskij píše: »Po stručném přehledu povrchu ruského státu a také po stručném přehledu těch kmenů, z nichž se stát utvořil, provedeme nyní ty závěry, které jsou důležité pro vytyčený cíl, a pokusíme se nalézt vztah mezi závěry obou našich přehledů« (tamtéž, s. 105). Stručný přehled o ruských kmenech se však nedochoval.

Podle našeho soudu čerpal Ušinskij při popisu ruských kmenů ze Šafárika. Jak jinak si vysvětlit, že v závěru čtvrté přednášky říká: »Již jsme poznamenali, že pohyb z východu nebyl a Šafárik se mýlí, když usuzuje, že nápor uralsko-čudských kmenů nás přinutil dát se znovu na západ« (tamtéž, s. 118).

Použil-li v závěru čtvrté přednášky Šafárikova jména, je jisté, že musel již dříve studentům vysvětlit, kdo to byl P. J. Šafárik, co napsal, jaký má názor na jednotlivé kmeny ruského státu, a zejména na to, zda došlo k pohybu slovanských kmenů vlivem uralsko-čudského tažení. Bez tohoto výkladu by nemohl učivo shrnout. Ušinskij je toho názoru, že k pohybům kmenů došlo na okrajích maloruské roviny, v těch místech, kde jsou bažiny na severu a step na jihu. Avšak podstata ruského osídlení zůstala nedotčena.

²⁾ Karl Ritter (1779—1859), profesor zeměpisu v Berlíně. Své názory podrobně vylíčil ve svém rozsáhlém díle »*Allgemeine vergleichende Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen*«. Toto dílo dobře Ušinskij znal, pravděpodobně 2. vydání, které vyšlo v letech 1822—1859.

Ušinskij odmítal západnické a slavjanofilské teorie, prohlašoval, že ve spojení patriarchálního způsobu života se státním a asijského s evropským stalo se Rusko specifickým státem. »Ti, kteří chtějí u nás všechno předělat podle společenské formy Západu,« píše Ušinskij, »a ti, kteří by nás chtěli vrátit do občinorodového zřízení, chtějí rozrušit samostatnost ruského života, zničit nás jako národ, vzít nám náš specifický typ, vytrhnout ideu z našeho života, zmařit velký cíl v dějinách« (tamtéž, s. 117).

Mladý Ušinskij usilovně pátral po faktech, hledal zákonitosti v hospodářském rozvoji země, avšak ve svých studiích nekriticky přistupoval k myšlenkám K. Rittera. Ve svém teleologickém nazírání hledal Ritter souhrn všeho zeměpisného bádání v tom, aby našel souvislost mezi Zemí a člověkem podle jeho rozšíření, duchovní a hospodářské kultury. »Ritterovy ideje,« píše v článku Osnovy pedagogičeskoj sistěmy K. D. Ušinskogo J. N. Medynskij (viz Sočiněnja, Moskva—Leningrad r. 1948, I. díl, s. 35), »přilákaly Ušinského pokusem opřít se o fakta okolního materiálního světa, avšak K. D. Ušinskij nepochopil idealismus, vyumělkovanost učení Rittera, který jednostranně podává výklad historie národů různých zemí, jejich ekonomiku, společenskopolitický řád, kulturu a národnostní zvláštnosti jen z pozic geografických podmínek, při výkladu člověka jako pasívního produktu geografického prostředí, bez zřetele k činnosti člověka, který toto prostředí mění, při zavedení principu předurčenosti a následkem toho i s nesprávným výkladem společenského života lidu.«

Světový názor K. D. Ušinského se vyvíjel pomalu. Jestliže byl Ušinskij ve 40. letech pod silným vlivem idealismu svých učitelů, pak v 60. letech dozrává materialistický názor Ušinského. Jeho vývoj je zvlášť zřejmý zejména v otázkách národnosti.

Čtvrtou přednášku přednesl Ušinskij 18. 2. 1848. O šest let později, roku 1854, se mění jeho názor i na P. J. Šafárika. V té době Ušinskij napsal studii pod názvem »Sveděnja o sovremennom sostojanii Jevropejskoj Turcii«. Článek vyšel ve 4., 5. a 7. čísle časopisu »Sovremennik« r. 1854. Ušinským není podepsán, jeho autorství mu připisuje A. Frolkov (viz např. K. D. Ušinskij, stručný životopis, Petrohrad 1881), J. Rečnevski, V. I. Černyšev aj.

Ve svém článku podává Ušinskij zeměpisný přehled Balkánského poloostrova, klimatu a přírodních podmínek evropského Turecka té doby, zemědělství, chovu dobytka, popisuje obyvatelstvo Balkánského poloostrova, tehdejší náboženství v Turecku a jeho důsledky, situaci křesťanů v Turecku, státní zřízení Turecka, charakter tureckého zřízení aj. Článek je podle našeho soudu velkou zeměpisnou studií. Ušinskij čerpal převážně z německých pramenů, zejména z *Die Türkei in der Gegenwart, Zukunft und Vergangenheit* od Ungewittera (Erlangen 1854), z německých a anglických časopisů atd. Je známo, že se Ušinskij v té době učil anglickému jazyku. Jako zvlášť potěšitelné je třeba uvést, že čerpal i z práce Pavla Jozefa Šafárika *Slovanský národopis*. *Slovanský národopis* cituje podle originálu, který vyšel v Praze r. 1842. Šafárika cituje dvakrát, a co navíc, píše, že při charakteristice národnosti v evropském Turecku dává Šafárikovi dokonce přednost před Ungewitterem.

Protože Ušinskij čerpal z českého originálu, vyvstává tu otázka, zda znal Ušinskij český jazyk. O tomto problému se zatím v literatuře nepíše. Je nám dále záhadou, kde první vydání českého znění *Slovanského náro-*

dopisu získal. Je možné, že v knihovnách tehdejšího Petrohradu, je však také možné, že knížku obdržel od samotného autora nebo blízkých jeho přátel.

Je všeobecně známo, že Ušinskij ovládal jazyk německý, francouzský a anglický. Je také známo, že cituje některé úryvky ve staroslověněštině nebo že uvádí příklady i z polštiny. Sám Ukrajinec mohl tedy pasívně i česky číst. Ať je tomu jakkoli, je jisté, že čerpal z českého originálu a že si vědeckého přínosu P. J. Šafárika velmi vážil.

Při analýze naší skutečnosti vychovatelské a vyučovatelské je třeba zvláště ukázat, co není v souladu s novým socialistickým řádem, co překáží škole, aby se stala školou novou, v duchu a vpravdě socialistickou. Již Marx a Engels ukázali na význam práce pro výchovu člověka a od dob Říjnové revoluce rozvíjí se postupně marxisticko-leninská idea realizace školy všeobecně vzdělávací, polytechnické. Jednostrannost vyššího všeobecného vzdělání v období kapitalismu spočívala v jeho čistě intelektuálním zaměření. Vzdělání mládeže tím bylo odtrženo od života hospodářského, výrobního, zvláště v období zdůrazněného klasicismu vytvářelo kastu, která neměla nic společného se zájmy obecnými. Socialistická škola všeobecně vzdělávací usiluje o všestrannou výchovu, která svým vzděláním polytechnickým uvádí mládež v bezprostřední styk s prací našeho lidu a vědnímu osvětlení přiřazuje organicky realizaci jeho v průmyslu, zemědělství a v celém hospodářství a výrobním životě.

O. Chlup: Několik statí k základnímu učivu. Praha 1958.
